

ПОВЕРТАЄМО В УКРАЇНУ КУЛЬТУРНУ СПАДЩИНУ

Серед визначних пам'яток вітчизняної культури, що сягає корінням у глибину століть, чільне місце посідає українська рукописна книга, яка увібрала в себе духовні й матеріальні надбання багатьох поколінь, пронесла їх крізь століття, зберігши до наших днів. Сьогодні, у добу безроздільного панування друкованої книги і появи нових засобів інформації, манускрипти все одно продовжують зберігати свою неминущу цінність. Визначний дослідник українських книжних манускриптів Яким Запаско наголошував, що той, кому хоча б раз пощастило доторкнутися до поживклих од часу, помережаних рядками добірного письма й ошатно прикрашених аркушів давніх кодексів, може впевнено сказати, що мав побачення із самою історією, занурився до її витоків, досягнув підвалини народної мудрості. Недаремно говорять, що ці давні витвори мистецтва та писемності не варто розглядати лише як об'єкти наукових студій невеликої групи вчених або ж простого милування вишуканістю форм та кольорів ширшим загалом, бо вони є водночас фундаментальними основами історії суспільства, у яких зберігається генетичний код народу, коли вони постійно беруть участь у його житті й впливають на нього. Українська рукописна книга віддавна привертала увагу дослідників як пам'ятка писемності,

мови, літератури, мистецтва. Учені-медієвісти чимало зробили для вивчення книжкової мініатюри, декоративного оздоблення, письма, мови, жанровості й змісту манускриптів, яке особливо поживалося після здобуття Україною Незалежності.

На жаль, до сьогодні з найбагатшої книжкової спадщини Русі-України збереглося не більше 1 % всіх рукописів, створених у князівських скрипторіях. Історичний процес йшов так, що переважна більшість українських середньовічних рукописів опинилася далеко від тих центрів, у яких вони були створені. В Україні їх збереглося небагато, а більшість наразі стали безцінними реліквіями музейних та книжкових зібрань Австрії, Німеччини, Італії, Польщі, Росії, Франції та інших країн. Звісно, їх старанно оберігають – одні виставляються як музейні експонати, інші постійно зберігаються у фондowych колекціях. Але спільним є те, що такі рукописи залишаються маловідомими українським дослідниками, які з об'єктивних та суб'єктивних причин не мали змоги вивчати їхні оригінали, тому й досліджували історію української рукописної книги за публікаціями фотографій окремих сторінок рукописів або ж за описами минулого та позаминулого століть. Унаслідок цього, усвідомлюючи неможливість фізичного повернення оригінальних рукописних пам'яток

Ганна Горобець

до України, з надзвичайною актуальністю постало питання щодо пошуку інших шляхів, які б забезпечили можливість широкого доступу до цих видань як для українських науковців, так і для ширшого читачього загалу, тобто тих, хто цікавиться нашою минулиною взагалі та історією української рукописної книги зокрема. Власне, відповіддю на це питання і став проект «Повертаємо в Україну культурну спадщину».

Його було започатковано 2009 року видавництвом «Горобець» на чолі з директоркою Ганною Горобець, коли розпочалася робота над підготовкою до видання Луцького Євангелія XIV століття.

Вже на той час фундатори розглядали проект як постійно діючий, поступово намічаючи нові можливі видання інших середньовічних рукописних пам'яток. У процесі реалізації «першої ластівки» проекту стало зрозумілим, що просте видання у вигляді факсимільної копії манускрипту є, безперечно, дуже важливим кроком на шляху до повернення книги, проте така книга матиме попит серед небагатьох фахівців-кодікологів, залишаючися незрозумілою широкому загалу. Виходом з такої ситуації стало доповнення видання розгорнутою науковою складовою, у якій би були висвітлені сучасні результати вивчення писемних, мовних, мистецьких особливостей рукопису, його історії, життєпису пов'язаних з ним осіб. Окрім того, у процесі спілкування із зарубіжними музейниками та вивчення наявних оглядів цих пам'яток було з'ясовано, що українська середньовічна книга здебільшого розглядається в контексті російської культурної спадщини – тому ще одним важливим завданням проекту стало не просто повернення до України рукописних шедеврів, але й зворотній процес – пропагування середньовічної та ранньої модерної української рукописної книги за кордоном як історико-культурної та мовної спадщини саме Русі-України. Власне, саме так у процесі роботи над підготовкою першого видання факсимільного типу сформувалися концептуальні засади проекту «Повертаємо в Україну культурну спадщину».

Повернення рукописів у вигляді факсимільних копій відбувалося досить повільно, адже на підготовку до друку та на саме видання факсимільного типу одного манускрипту витрачалось два-три роки – насам-

перед через високу вартість видання, яку неможливо було знизити, не втративши в якості. Вирішення матеріального питання знаходили у меценатській допомозі людей, для яких небайдужа доля культури, проте навіть з їхньою допомогою було важко покрити всі необхідні витрати, спрямовані на придбання оцифрованих копій, наукові відрядження для дослідження оригіналів рукописів. Особливо вартісну статтю видатків становило саме відтворення і виготовлення факсимільних копій з ексклюзивних матеріалів, що близькі за структурою до пергаменту, а також презентації вже готового видання у місцях зберігання рукописів.

У фінансовому плані для реалізації проекту зміни на краще відбулися 2017 року, коли на підставі відповідного закону України було створено «**Український культурний фонд**» (УКФ) – державну установу, покликану сприяти розвитку національної культури та мистецтва, забезпечити сприятливі умови для розвитку інтелектуального та духовного потенціалу особистості й суспільства, широкого доступу громадян до національного культурного надбання, підтримки культурного розмаїття та інтеграції української культури до світового культурного простору. Завдяки грантовим програмам УКФ масштабні культурні проекти, такі як «Повертаємо культурну спадщину», отримали необхідне фінансування. Втім, навіть за підтримки грантів УКФ повноцінна реалізація проекту була б неможливою без партнерів і меценатів, серед яких можемо назвати як організації: «КОФКО Агрі Ресурсіз Україна», Національний заповідник «Софія Київська», Групу компаній «OLOS», Турфірму «Фесерія», адвокатську приватну компанію «Конфідент», громадську організацію «Біла Птаха», так і окремих меценатів: Ольгу Скрипченко, Володимира Осадчука, Тетяну Троян, Ігоря Осипенка, Ігоря Цілика, Ігоря Артемчука, Ігоря Захаренка, Вікторію Лук'янець, Анну Коршунову, Юрія Щирбу, Юрія Чірікало, Валерія Дему, Дениса Трифонова та багатьох інших. Саме тому у кожному виданні окремі сторінки присвячені меценатам, без яких реалізація проекту була б неможливою. Сподіваємося, цій меті сприятиме Указ Президента України № 329/2020 від 18.08.2020, яким передбачена розробка низки заходів, що сприятимуть підтримці сфери культури, зокрема активізації діяльності з повернення культурних цінностей до України. Адже саме на це й орієнтований наш проект: цінні книжні манускрипти, які знаходяться на постійному зберіганні в інших країнах без права передачі, можуть бути повернуті у вигляді факсимільних копій.

Безпосередньому розвитку, дієвості й результативності проекту сприяє багаторічна культурно-дипломатична діяльність видавництва «Горобець», в рамках якої здійснюються не лише переговори для отримання копій та дозволів на їхнє відтворення, але й поствидавничі презентації вже видрукованих книг – особливо за кордоном, що репрезентує на високому культурному й науковому рівні ці пам'ятки саме як твори української середньовічної книжності, рукописну книгу як бренд «українська культура». Це особливо

важливо відзначити, адже у свідомості багатьох людей, особливо за кордоном, ще й досі українська середньовічна культура сприймається саме як російська, тому подібні презентаційні заходи викликають велике зацікавлення, а нерідко, й здивування, бо руйнується міф про спільне минуле «трьох братніх народів» та утверджується безпосередня приналежність писемної спадщини Руси-України до сучасної Української держави. Така діяльність співробітників видавництва, інших культурних інституцій, долучених до проекту, а також вітчизняних і зарубіжних науковців сприяють налагодженню та поглибленню культурних зв'язків із закордонними державними, науковими й культурними установами, посольствами.

Під час реалізації проекту кожна рукописна пам'ятка, залучена до нього, проходить низку етапів:

- Вибір рукопису з урахуванням його значимості для дослідження українського рукописного спадку, потенційних можливостей доступу до установ країни, в яких він зберігається.
- Здійснення перевірки або уточнення місця зберігання рукопису, або встановлення, якщо він відомий тільки за публікаціями і точне місце його зберігання невідоме.
- Укладання угод про співпрацю між видавництвом «Горобець» і культурною інституцією країни, чи домовленість з власником колекції, в якій знаходиться рукопис, з метою отримання дозволу на його публікацію та одержання якісних електронних копій кожного аркушу, зокрема й чистих, а також палітурки.
- Підготовка до друку кожної сторінки з подальшим звіренням кольороподілу факсимільних копій з оригіналом пам'ятки.
- Паралельно вченими проводяться дослідження історії самого рукопису, його видань, здійснюється сучасний кодикологічний опис, вивчаються його мовні та мистецтвознавчі особливості тощо; водночас частина досліджень проводиться з оригіналом пам'ятки, для чого здійснюються наукові відрядження команди.
- По завершенню двох попередніх етапів здійснюються роботи з виготовлення оригінал-макету видання, розробка дизайну обкладинки, укладання вихідних даних та анотації різними мовами, отримання міжнародного стандартного номеру книги (ISBN).
- Наступним кроком є безпосередній друк книги: при публікації рукописів відтворюється їхній фізичний розмір, наближена до оригіналу передача кольорів писемного матеріалу (пергамену, паперу), художнього оздоблення (заставок, кінцівок, заголовків, ініціалів, рисунків), точно зберігається розмір шрифтів (установ, півустанов, скоропису) та колір чорнила, яким написані тексти.
- І завершальною частиною роботи є здійснення низки презентацій та передача видань до бібліотек.

Звісно, після виходу з друкарського верстату роботи над дослідженням рукописів не припиняються, адже збільшення можливостей доступу до видань сприяє їхньому залученню до наукових студій сучасної української гуманітаристики – книга ніби отримує друге життя.

Юлія Матяш

Популяризувати видавничий проект покликаний створений в рамках його реалізації сайт «Українська рукописна книга», розроблений вебстудією Jam Development, Юлією та Дмитром Матяш: <https://ukrmanuscript.com/>.

На сайті подається інформація про кожен реалізований проект видання рукописної пам'ятки, репрезентуються опубліковані манускрипти, робляться посилання на наявні електронні копії рукописів, за якими всі бажаючі можуть долучитися до оригінальних текстів, представляються новітні дослідження залучених до проекту вчених, вичерпно висвітлюються проведені презентації видань. Він представлений також і на електронних ресурсах facebook (<https://www.facebook.com/ukrmanuscript/>) та youtube (<https://www.youtube.com/channel/UC2ut4TDHvdbIKbfl66c1JcA>).

У рамках проекту «Повертаємо в Україну культурну спадщину» розпочато також складання реєстру української рукописної книги, адже дуже важливим фактором його дієвості є виявлення та реєстрація для вивчення і подальшого видання українських середньовічних та ранньомодерних манускриптів, які зберігаються у закордонних державних інституціях та приватних колекціях. Створення такого реєстру дозволить належно оцінити національну рукописну книжкову спадщину, яка перебуває поза межами України, встановити пріоритети щодо черговості видання рукописів. За задумом учасників проекту, реєстр має стати широким інформаційним науковим довідковим апаратом про українську рукописну книгу для науковців і всіх, хто цікавиться давньою українською писемною культурою. Наразі реєстр працює в тестовому режимі на основі відомостей про писемні пам'ятки, які вже повернуті завдяки цьому проекту у факсимільних виданнях. Реєстр може стати засобом дієвої культурної дипломатії, оскільки він відкритий для співпраці щодо його створення для науковців різних країн. Адже у проекті вже беруть участь вчені не лише українські, але й зарубіжні, тож у сьогоднішньому глобалізованому світі об'єднуються зусилля вчених щодо вивчення давньої рукописної книги. Адже у європейських країнах віддавна склалися досить потужні школи славістів, які вивчають слов'янські рукописи, багато європейських університетів мають

факультети славістики, і студенти, аспіранти, молоді учені відтепер матимуть змогу, у рамках цього проєкту, теж долучитися до наукового вивчення писемного минулого Руси-України. Це сприятиме об'єднанню вчених щодо усвідомлення й вивчення давньої української писемної спадщини й сучасної України, як держави з тяглістю культурної традиції від Руси до України.

В рамках реалізації проєкту вже опубліковано факсимільним типом і досліджено шість унікальних рукописних пам'яток XI – XIV століть:

1. **Луцьке Євангеліє XIV століття:** Луцкое Евангелие XIV века. Факсимильное издание. К. : Горобець, 2011. 526 с., приложение.

2. **Луцький Псалтир 1384 року:** Луцкая Псалтырь 1384 года. Факсимильное издание. К. : Горобець, 2013. 512 с.

3. **Холмське Євангеліє XIII століття:** Холмське Евангелие XIII столетия. Видання факсимільного типу. К. : Горобець, 2015. 384 с., іл.

4. **Лавришівське Євангеліє XIV століття:** Лавришевское Евангелие XIV столетия. Видання факсимільного типу. Дослідження. К. : Горобець, 2018. 468 с., іл.

5. **Віденський Октоїх XII – XIII століть:** Віденський Октоїх XII – XIII столетия. Видання факсимільного типу. К. : Горобець, 2019. с., іл.

6. **Реймське Євангеліє, кодекс-конволют XI та XIV століть:** Реймське Евангелие. Видання факсимільного типу. Дослідження : у 2 т. Т. 1. Факсиміле. с.; Т. 2. Дослідження. 148 с. К. : Горобець, 2019.

Ці давні кириличні рукописні книги українського походження переважно більшістю публікуються взагалі вперше, за винятком Реймського Євангелія, яке, втім, уперше в Україні видане повним обсягом. Отже, що можемо сказати про ці рукописні пам'ятки й проведеної роботу з їхнього дослідження і видання?

Луцьке Євангеліє XIV століття. Пам'ятка зберігається у Росії – в Російській державній бібліотеці (м. Москва) під шифром Рум. 112. Рукопис є однією з найдавніших богослужбових книг України, він належить до пам'яток галицько-волинської книгописної школи, оскільки якнайкраще виявляє притаманні цій школі палеографічні та мовні особливості. Вони, як і маргіналії (записи на полях книжки), свідчать про те, що місцем написання книги був Спаський Красносільський монастир поблизу Луцька. 2011 року цей давній рукопис отримав нове життя і став доступним як для науковців, так і для всіх, хто цікавиться українським книжковим мистецтвом. Сама робота з підготовки факсимільного видання розпочалася 2010 року з благословення Настоятеля Української Православної Церкви Блаженнішого Митрополита Київського і всієї України Володимира та митрополита Луцького і Волинського УПЦ Високопреосвященного Нифонта. Порівняно з оригіналом формат видання факсимільного типу зменшено на 5 %, не були відтворені деталі країв аркушів, окремі надірваності, отвори та пом'ятості. Це єдиний випадок, коли через технічні моменти відбулися певні відступи від принципів, задекларованих фундаторами проєкту. Під час друку текст та оздоблення рукопису були передані в оригінальному вигляді та кольорі, без ретушування, а тиснення оправи відновлене за збереженими залишками. У процесі роботи був підготовлений археографічний опис рукопису, який додавався до видання окремою брошурою.

Луцький Псалтир 1384 року. Рукописна пам'ятка зберігається в Італії – у Бібліотеці Медічі Лауренціана (м. Флоренція), під шифром А. D. 360. Маргіналії вка-

зують на те, що місцем написання книги був Спаський Красносільський монастир поблизу Луцька, а її переписав 1384 року в Луцьку священник-писець Іван. Цей рукопис у XX столітті опинився у бібліотеці Медичі Лауренціана у Флоренції та залишився практично невідомим у себе на Батьківщині.

Робота з його видання розпочалася із розмови з настоятелем храму св. великомучениці Параскеви в с. Ратнівна Волині архимандритом Онуфрієм (Куцем), під час якої він звернув увагу співробітників видавництва «Горобець» на один вислів Якіма Запасака, у якому вчений нарікав на те, що не зміг отримати інформацію про рукопис українського походження – Луцький Псалтир 1384 року, що зберігається в бібліотеці Медичі Лауренціана у Флоренції. Зацікавившись цим фактом, нами було розпочато пошук книги. Пряме листування з дирекцією бібліотеки не дало результату – під такою назвою книги не знайшли. Проте завдяки посередництву письменника та екскурсовода Юрія Бужора все ж вдалося знайти довгоочікуваний каталожний шифр рукопису та отримати дозвіл на його копіювання. Причиною попередньої невдачі з пошуком стало те, що у каталозі рукопис був названий «Флорентійським», а не «Луцьким», що й мало наслідком відсутність згадок про останній у листуванні з керівництвом бібліотеки. Неоціненну допомогу у пошуках надав також архимандрит Амвросій, настоятель Свято-Амвросіївського приходу в Мілані, який допоміг в організації поїздки до Італії та у справі оцифрування рукопису. Наукові дослідження книги, добре знаної західним славістам, відбувалися за активної участі італійського славіста, доктора історичних наук, керівника відділу слов'янської філології Флорентійського університету Марчелло Гардзаніті. Перша факсимільна копія Луцького Псалтиря 1384 року вийшла у світ 2013 року.

Холмське Євангеліє XIII століття Зберігається в Росії – в Російській державній бібліотеці (м. Москва), під шифром Рум. 106. До часу роботи над факсимільною копією пам'ятка була аналізована переважно в комплексі з іншими рукописами, а не індивідуально, а більшість дослідників не мали змоги вивчати книгу в оригіналі, тому послуговувались транслітерованими копіями окремих сторінок, виконаними та опублікованими ще у XIX столітті. На сторінках книги відсутні вихідні записи писців, приписки про перебування в тому чи іншому монастирі тощо, проте все ж навіть за короткими відомостями на сторінках книги вдалося трохи пролити світло на його історію, поглиблено вивчити художнє оформлення. 2015 року відтворений і відроджений до нового життя рукопис у першій факсимільній копії побачив світ.

Лавришівське Євангеліє XIV століття. Зберігається в Польщі – в Національному музеї (м. Краків), під шифром 2097 IV. У процесі вивчення історії Холмського Євангелія Вячеслав Корнієнко звернув увагу на одну цікаву обставину – у рукописі міститься пам'ятка про землетрус 5 лютого 1107 року, яка згадується ще в одній рукописній пам'ятці – Лавришівському Євангелії. Подальші дослідження історії цього рукопису до-

зволити поставити питання про її факсимільне відтворення, на вирішення якого була спрямована угода про культурну співпрацю між видавництвом «Горобець» і Національним музеєм у Кракові – підписана 2017 року, за результатом якої видавництво отримало електронну копію її сторінок. Робота продовжилася 2018 року завдяки отриманому видавництвом «Горобець» гранту УКФ, що дозволило дослідити оригінальну пам'ятку та замовити нову якісну електронну копію. Палеографічні, текстологічні, мистецтвознавчі та мовознавчі дослідження, здійснені українськими та польськими науковцями, дозволили пов'язати створення цього пергаментного кодексу, який отримав подальше життя у Лавришівському монастирі (Білорусь) і від якого здобув свою назву, зі становленням православ'я та литовсько-руської писемності у Великому князівстві Литовському, що розвивалася за галицько-волинською писемною традицією (Україна). У Лавришівському Євангелії відсутні точні відомості щодо часу і місця його написання, проте його зв'язок з українською писемною традицією вдалося встановити завдяки дослідженням доктора філологічних наук Віктора Мойсієнка та доктора історичних наук Людмили Гнатенко, якою також було встановлено, що кодекс укладався під час навчального процесу й для внутрішнього використання, тому він є важливим свідченням підготовки

У Посольстві України в Парижі

писців для виготовлення богослужбових книг. Восени 2018 року було здійснено перше факсимільне видання пам'ятки.

Віденський Октоїх (Кодекс Ганкеништайна) XII – XIII століть. Зберігається в Австрії – в Австрійській національній бібліотеці (м. Відень), під шифром № 37. Назву манускрипт отримав за місцем свого зберігання. Створено його було на теренах нашої країни впродовж XII – XIII століть. Сам рукопис залишався практично невідомим в Україні, його досліджували австрійці, німці, росіяни. Тож повернення цієї рукописної пам'ятки завдяки гранту від УКФ 2019 року стало важливою подією для української кодикології, адже наші науковці тепер зможуть дослідити палеографічні та мовні особливості манускрип-

ту. Варто відзначити й те, що для видання пам'ятки австрійськими вченими була проведена робота зі створення фотоматеріалів рукопису за допомогою отриманих за новими електронними технологіями кольорових та мультиспектральних зображень (Фабіан Голлаус, Сімон Бреннер, Хайнц Міклас) та визначення хімічних особливостей рукопису новими методами (наприклад, раманівська спектроскопія), безпосередньо встановлення хімічного складу матеріалу письма – пергамену, чорнил, пігментів, барвників та зв'язувальних речовин (Бернадетте Фрюман, Вілфрід Феттер, Федеріка Каппа, Манфред Шрайнер). Віденський Октоїх опублікований вперше 2019 року як видання факсимільного типу – наразі планується видати окремим томом результати новітніх досліджень рукописної пам'ятки. Для цього український мовознавець Віктор Мойсієнко вже працював з оригіналом пам'ятки.

Реймське Євангеліє, кодекс-конволют XI та XIV століть. Знаменитий рукопис зберігається у Франції – у Бібліотеці Карнегі (м. Реймс), під шифром MS 255. Це пергаменний кодекс, складений із 2-х частин – кириличної й глаголичної, 32 аркуші загалом, з них 17 – кириличні, а решта – глаголичні. Остання частина написана та приєднана до кириличної частини 1395 року в Чехії, в Емауському монастирі, неподалік Праги, про що сповіщає сам рукопис. Рукопис був споряджений у коштовну оправу. Датування й походження кириличної частини донедавна залишалося предметом дискусії, проте завдяки роботі з оригіналом, проведенню сучасного палеографічного та лінгвістичного аналізу українськими вченими (Л. Гнатенко, В. Мойсієнко) вона впевнено датована першою половиною XI століття. Крім того, було доведено, що її переписали у київському скрипторії Святої Софії. Саме тому Національний заповідник «Софія Київська» долучився до проекту на партнерських засадах, і 2018 року була підписана тристороння угода між ним, видавництвом «Горобець» та Мерією міста Реймс, якою надавалось право видання Реймського Євангелія факсимільним типом. Отримання електронних копій сторінок рукопису оплатило Посольство України у Франції. Українське перше видання факсимільного типу побачило світ 2019 року – воно є найякіснішим за попередні, раніше здійснені в інших країнах, адже друк виконано з найбільшим наближенням до оригіналу.

Вивчення давніх українських фоліантів, їхня ідентифікація, визначення часу й місця створення, а також з'ясування обставин та шляху мандрівки до останнього місця зберігання збагачують культуру не лише України, але й Австрії, Німеччини, Італії, Польщі, Сполучених Штатів Америки, Франції та інших країн. Під час дослідження конкретної пам'ятки українські та закордонні вчені вибудовують мости в культурному та науковому просторі між націями й країнами.

Тому важливою складовою проекту «Повертаємо в Україну культурну спадщину» є низка презентаційних заходів, покликаних не просто сповістити широку громадськість про вихід нових факсимільних видань рукописних пам'яток, а представити їх як складову

Реймс. Бібліотека Карнегі

В Консульстві України у Стамбулі

Подарунки
Патріарху Варфоломію I

тисячолітньої української культури. Такі презентації відбуваються не лише в нашій країні, але, що головне, й за кордоном, де в свідомості багатьох людей поняття «український» та «російський» в кращому разі розглядаються як тотожні, а в гіршому – поняття «українські рукописні пам'ятки» перетворюються на імперське «пам'ятки російської писемності». Як культурна дипломатія та боротьба з імперськими міфами на різних заходах представлені результати дослідницької роботи науковців над рукописними пам'ятками, що доводять їхнє українське походження.

Одним з таких надзвичайно важливих заходів культурної дипломатії є організація міжнародних книжкових ярмарок, де Україна презентує свій стенд, до якого запрошують видавців, зокрема й видавництво «Горобець». Зокрема, у листопаді 2011 року вперше видавництво «Горобець» представило та ознайомило зі своїми виданнями міжнародну культурну спільноту на престижній міжнародній виставці у Франкфурті-на-Майні. А вже 30 жовтня 2012 року під час Франкфуртського книжкового ярмарку презентувалася перша ластівка проекту – факсимільне видання Луцького Євангелія XIV століття. У квітні 2016 року на Краківському книжковому ярмарку були вже представлені видання факсимільного типу Луцького Євангелія XIV століття, Луцького Псалтиря 1384 року та Холмського Євангелія XIII століття. Завдяки культурним зустрічам й налагодженню зв'язків видавництву вдалося, наприклад, розшукати в Польщі Лавришівське Євангеліє. Цьому сприяла домовленість про зустріч з керівництвом Національного музею у м. Кракові, а допомогу в цих перемовинах надали друзі та партнери проекту Валентина Бочковська, директорка Музею книги і друкарства в Києві, та Павло Сачек, директор друкарні «Майстер книг». Перемовини увінчалися успіхом – як наслідок, факсимільна копія Лавришівського Євангелія XIV століття побачила світ.

Важливим елементом культурної дипломатії в рамках представлення української культури за кордоном стали презентації факсимільних копій рукописних пам'яток у місцях їхнього нинішнього зберігання або у місцях, пов'язаних із ними. Наприклад, Луцький Псал-

тир 1384 року презентувався у бібліотеці Лауренціана Медичі у Флоренції, Реймське Євангеліє – у бібліотеці Карнегі у Реймсі, Лавришівське Євангеліє – у Ягелонському університеті в Кракові, Віденський Октоїх – в Австрійському університеті, у Центрі дослідження культурної спадщини. Проте названі центри не просто отримали нові видання – українські вчені мали змогу презентувати результати новітніх досліджень над цими пам'ятками, які відкрили зарубіжним колегам нові цікаві сторінки з історії манускриптів, що викликали їхній жвавий інтерес. Саме тому презентації відбулися також у різних наукових та культурних центрах: таких як у Державній вищій східноєвропейській школі (м. Перемишль, Польща), Центральній бібліотеці ім. Янки Купали (м. Мінськ, Білорусь), Варшавському та Белградському університетах, Центрі Анни Київської (м. Санліс, Франція) тощо. У грудні 2019 року відбулася презентація проекту в резиденції Вселенського Патріарха Варфоломія I на Фанарі. Під час аудієнції 18 грудня Його Всесвятість отримав факсимільні копії українських рукописних книг та, після взаємного вручення подарунків делегатам, благословив на звершення нових видань у рамках цього проекту.

Відтак, зважаючи на свою багатогранність, проект «Повертаємо в Україну культурну спадщину» варто розглядати як такий, що сприяє інтеграції української культури до сучасного світового культурного простору як культури з давніми багатовіковими традиціями.

Ганна ГОРОБЕЦЬ,
директор ТОВ «Видавництво «Горобець»
Людмила ГНАТЕНКО,
доктор історичних наук, Національна бібліотека
України ім. Вернадського
Вячеслав КОРНІЄНКО,
доктор історичних наук, Інститут української
археографії та джерелознавства
імені М.С. Грушевського
Віктор МОЙСІЄНКО,
доктор філологічних наук, професор, директор
Інституту філології і журналістики Житомирського
державного університету ім. Івана Франка